

I JEZIČNA ČISTOĆA I FUNKCIONALNOST

(Ravnoteža između zahtjeva za jezičnom čistoćom i pravilnošću te raznolikih funkcionalnih potreba književnog jezika)

Zlatko Vince

0. Kao što je pokazao prof. R. Auty¹ u svojoj raspravi o purizmu, u povijesti evropskih jezika i onih u drugim dijelovima svijeta, fenomen jezične čistoće ima značajnu ulogu. Leksički i sintaktički purizam utjecao je na sve slavenske jezike, na neke manje, na neke više. Ni najveći slavenski jezici nisu bili imuni od purizma. I u ruskom jeziku, a isto tako i u poljskom postojale su pojedine reakcije protiv stranih elemenata.

U novije se doba čak za Vuka Karadžića ističe da je po svom osnovnom usmjerenju bio purist.² Na Karadžićevoj se reformi zapaža »kako se na čistunstvo nailazi i tamo gdje ga nismo naučili vidjeti. Na njoj se pokazuje kako obojnost prema tuđicama nije jedini mogući sadržaj purizma i kako se osnovna svojstva čistunstva javljaju i pri drugim sadržajima.«³ Sama, naime, kultura književnog jezika, smatra Katičić, sadržava i brigu oko jezične čistoće.

U ovom članku, međutim, neće biti govora o težnji za jezičnom čistoćom shvaćenoj u tako širokom smislu, ni u širem slavenskim ili evropskim razmjerima. Ograničit ću se na postavljenu problematiku kako se ona očitovala u povijesti književnog jezika u Hrvata, a onda ću se osvrnuti i na neke osnovne premise postavljene teme.

I.

1. Prateći razvoj hrvatskoga književnog jezika kroz stoljeća, možemo jasno uočiti nesumnjivo izraženu težnju za jezičnom čistoćom i pravilnošću, posebno leksičkom. Dovoljno je baciti tek letimičan pogled u hrvatsku jezičnu prošlost da se u to uvjerimo. Razumije se, kriteriji su prema takvoj pravilnosti u raznim vremenima različiti. Dovoljno je upozoriti na stav Pavla Vitezovića prema jezičnoj čistoći, na praksu dubrovačkih književnika, pa i slavonskih, o čemu se i u posljednje vrijeme dosta pisalo.⁴

S toga gledišta nije bez interesa prelistati *Kraljski Dalmatin*, novine koje su izlazile od 1806. do 1810. u Zadru na talijanskom i na »arvazkom jeziku«,

¹ Robert Auty, *The Role of Purism in the Development of Slavonic Literary Languages, The Slavonic and East European Review*, vol. LI, n. 124, July 1973, str. 335—343.

² D. Brozović, *Standardni jezik*, Zagreb, 1970, str. 49; H. Kuna, *Književni jezik*, Sarajevo, 1972, str. 35; R. Katičić, *O purizmu, Jezik*, XXI, str. 84—90.

³ R. Katičić, n. dj., str. 87.

⁴ Usp. i Z. Vince, *Težnja za jezičnom čistoćom u hrvatskoj jezičnoj prošlosti*, *Zbornik u čast prof. Jovana Vukovića, Akademija nauka i umjetnosti, Sarajevo* (u tisku); Josip Vončina, *O tuđicama u Reljkovićevu »Satiru«*, *Filologija*, 5, 1967, str. 175—181, usp. i bilj. 42.

s mnogo mucanja i teškoća, ali koje su ipak bile prisiljene da izraze misli što ih do tada nije bilo potrebno u tolikoj mjeri izricati i pri čemu se im tek djelomično mogli biti od koristi naši stariji rječnici. Slično postupa i Lj. Gaj u svojim pokušajima,⁵ a velik korak u rječničkom bogaćenju predstavlja Mažuranić—Užarevićev rječnik.

Posebno je bio čistunski zaoštren predvodnik Riječke filološke škole Fran Kurelac sa svojim poznatim arhaičnim jezičnim osobinama, intransigentan kada je u pitanju čistoća leksičkoga fonda. Treba tek u nekoliko karakterističnih rečenica uočiti njegov osobit leksik, puristički arhaično naglašen, da se uvjerimo kakve je poglede imao na jezična pitanja, iako se pri tome ne smije zanemariti ni njegov stil koji mu je sugerirao da odabire upravo takav jezični izraz. Naročito je bio oštar prema njemačkim riječima te je u tome ozbiljno pretjerivao, kako mu je već u njegovo doba s pravom prigovorio njegov jezični protivnik Adolfo Veber Tkalčević.

Nije se moglo postupati tako kako je to činio Kurelac kada je zamjeravao riječi *otputovati* jer je načinjena prema njemačkoj *abreisen*. Kurelac je mjesto nje predlagao mnoštvo lijepih sinonima, samo što nijedan od njih onako kratko i određeno ne označuje ono što se u suvremenom civiliziranom društvu u eri željeznica, autobusa, aviona, mlažnjaka i helikoptera može izraziti upravo tim glagolom.⁶ Kasnije nije tu riječ priznavao ni Vatroslav Rožić, kojemu taj glagol nije »narodna riječ«, a tek Maretiću u *Jezičnom savjetniku* ona »može podnijeti«.⁷ Kurelac ne može odobriti riječ *posada* iako ne zna koju bi riječ preporučio, dok je Veber Tkalčević brani, pa i Rožić i Maretić. Slično je bilo i s riječima *odnositi se*, *predstaviti*, *pretjerati*, *strog vlastodržac* i mnogim drugima. Strog odnos prema germanizmima karakterizirat će našu filologiju i u 20. stoljeću.

2. Pri kraju 19. stoljeća od posebnog je interesa odnos nekih hrvatskih filologa s obzirom na tzv. štokavski purizam. Dok Zagrebačka i Riječka filološka škola nisu radikalno uklanjale kajkavske i čakavske riječi iz književnog fonda⁸ (npr. *zdenac*, *dječarac*, *poplun*, *huškati*, *kuškač*, *rublje*, *kukac*, *tjedan*, *žohar* i sl., zatim: *kljova*, *klesar*, *klesati*, *spužva* i sl.), hrvatski su vukovci iz početka imali odbojan stav prema takvim riječima, ali su svoja mišljenja kasnije modificirali. I književnik August Šenoa bio je prisiljen da u jednom polemičkom spisu opravdava svoj jezični postupak što unosi u svoja djela i neke kajkavske riječi (*zdenac*, *huškati* i s.) priznajući i sebi pravo

⁵ Usp. R. Auty, *Sources and Methods of Lexical enrichment in the Slavonic Language, Reviels of the Early Nineteenth century, The Slavic Word*, 1970, str. 41—52.

⁶ Usp. Z. Vince, *Zasluge Frana Kurelca kao jezikoslovca, Rasprave Instituta za jezik*, I, Zagreb, 1968.

⁷ Hrvatski ili srpski jezični savjetnik, Zagreb, 1924, str. 82.

⁸ Usp. i V. Barac-Grum, *O nekim aspektima odnosa standardnog jezika i dijalekta, Filologija*, 8, Zagreb, 1978, str. 49—52.

kao književniku da sâm stvori riječ na osnovi priznate i usvojene narodne riječi, pa i kajkavske.

Šenoa će kasnije istaći da u književni štokavski jezik neće preporučiti riječi kao što su: *cucek, mucek, pucek, verrek, sfundati, drgeznuti, skezmati, požirak, mrtučljivost, mangovanje*, ali neće zazirati od riječi poput: *zdenuc, potapšati, zahvaliti se, radozna, huškati, spetiti, poculica, usopiti se*. S Parčićevim rječnikom u ruci pokazuje Šenoa kako su sasvim obične riječi kao *zdenac, burkati se, poculica*. Iako riječi *burkati se* nema Karadžić, uzvikuje Šenoa, ipak se prema *uzburkanom moru*, dakle prema pridjevu, može načiniti i glagol, a za *poculicu* znaju čak i štokavski Požežani. Karadžić, istina, nema *usopiti se*, ali ima *sopiti, sopiljka*, a da je tu riječ čuo, očito bi je upotrijebio u značenju »den Atmen verlieren«, što je izrazitije nego »umoriti se«, što je Šenoi prigovorio anonimni oštri štokavac iz okolice Zadra. Izreka: *ni uha ni sluha* upotrebljava se, doduše, u kajkavskim krajevima, ali joj je lik posve razumljiv i posve štokavski, a *gusle* mogu *zvoniti* ako se kaže općenito, uz potanje naznake: *cilikati, cinkati, guditi*. Maretić će odobravati riječ *glup*, a zapostaviti kajkavsku riječ *bedast* iako je prva napravljena prema ruskome, a druga je naša riječ iz našeg narječja.⁹ »To je svakako posljedica shvaćanja vukovaca da je kajkavski dijalekt u podređenom položaju prema štokavskom pa stoga nije ni prihvaćen za obradu u Akademijinu Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika.¹⁰

Šenoa je ocrtao u svojim djelima provincijalnu Hrvatsku, prigovorit će Vatroslav Jagić Ivekovićevu *Rječniku hrvatskog jezika* što u nj nije unio i riječi iz Šenoinih djela te je i Šenoa imao isto tako pravo njegovati lokalnu boju kao Ljubiša, Vrčević ili Milićević, pa su stoga u jednakoj mjeri trebali da uđu u rječnik.

Sve je to blisko pogledima Zagrebačke škole kako ih je iznio Veber Tkalčević: »Naš književni jezik nije prihvatio načela, da je samo ono hrvatski dobro, što je u Vuku; mi smo u njih gdješto primili i kajkavskih i čakavskih elementah, osobito riečih, premda nam je jezgra štokavska.«¹¹

To je dobro shvatio Ivan Milčetić, poznati naš stručnjak iz područja glagoljaške književnosti, koji se ne slaže što se iz hrvatskog književnog jezika suviše radikalno odbacuju riječi iz kajkavskog narječja kao što su: *darežljiv, darežljivost, krstitke, imetak, podroban, priuštiti* (makar ova bila i napravljena prema njemačkoj riječi), *propuh, strop, tjedan*, upućujući tu kritiku najprije na Rožičev pretjerani »štokavski purizam« no mnogo takvih riječi ne dopušta ni Iveković iako u Predgovoru svoga Rječnika posebno napominje: »Za koju riječ u ovom rječniku velim: *govori se u Hrvatskoj* valja znati

⁹ N. dj., str. 2.

¹⁰ Lj. Jonke, Zasluge i slabosti hrvatskih vukovaca, Prilozi VIII. međunarodnom slavističkom kongresu, 1978, str. 75.

¹¹ Djela Adolfa Vebera, knj. III, str. 35.

da se ona govori u kajkavaca, za koje sam ja jamac, rođen u Klancu kod Sutle«. ¹²

Takvi pogledi nisu bili usamljeni. Antun Radić je, na primjer, smatrao da hrvatskom književnom jeziku treba da bude »osnov čitav hrvatski jezik«, prigovarajući što se s nekom lakoćom, pa i nemarom prelazi preko »narodne naše starine, posebice pak kako se suverenom nekom nemarnošću puštaju s vida dva plemena našega naroda: tzv. kajkavci i čakavci, koji su toliko uradili za narodni naš književni napredak«. Iako hrvatskom književnom jeziku treba da bude osnova štokavska, ipak treba prihvatiti leksik i iz drugih narječja »dakako u izgovoru književnog jezika«. ¹³

Razumljivo je, naime, da razvoj hrvatskoga književnog jezika nije mogao posve eliminirati druga dva narječja iako je odabrao štokavštinu kao svoju osnovu. Karadžić je lako mogao rezolutno napustiti ruskoslavensku, odnosno slavenosrpsku tradiciju iako ni ona nije sasvim napuštena jer to nije mogla biti. Kod naših iliraca bilo je nešto drugačije. Stoga dobro interpretira to pitanje V. Kalenić kada veli: »Lakše je birati između dva jezika i odlučiti se za narodni, negoli u narodnom jeziku birati starije ili novije jezične pojave. To je vrijedilo za štokavski dijalekt, ali isto tako i za kajkavski i čakavski. Jer nije bilo lako odjednom, proglasiti sve Hrvate kajkavce i čakavce — jezičnim provincijalcima, tim više što su oba dijalekta imala svoj književno kulturni jezični izvor. *Konzervativnost* ilirskih filologa ima svoje razumljivo i historijski opravdano korijenje«. ¹⁴

Čakavština i kajkavština ostale su i dalje rudnik odakle su se uzimale pojedine riječi kada bi zatrebale, a nisu se adekvatno mogle naći u štokavskom narječju. To je činio ne samo Tkalčević koji veli: »Kad nebih sgodne rieči i izraz našao u štokavštini, tražio bih ju u čakavštini, kao bližnjoj, onda u kajkavštini kao daljnjoj, ali bih ju prekrojio prema štokavštini«. ¹⁵ On je čak zamjerio Daničiću što u Akademijin Rječnik nije uvrstio u potrebnoj mjeri kajkavce, a u nedovoljno i čakavce. Ta želja da se riječi uzimaju iz narječja karakteristična je za Riječku filološku školu, a Ante Kuzmanić posebno je poštovao jezik otočana, dakle čakavaca, smatrajući da oni govore najčistijim hrvatskim jezikom i nastojeći, barem teoretski, povezati štokavski i čakavski ikavski govor. Kuzmanić je osjećao milinu i jedrinu »pučkoga goovra ikavskog, sa primjesom čakavštine i sa odjecima jezika Marulićeva«, a i Pavlinovićev jezik karakteriziraju i neke čakavske crte. Dakle, i čakavsko i kajkavsko narječje, kao i naša starina, smatralo se, treba da ostanu živi vrući, rezervoari odakle će se crpsti riječi kada ustrebaju. ^{15a}

¹² Broz—Iveković, Rječnik hrvatskog jezika, Zagreb, 1901, Predgovor, str. IV.

¹³ A. Radić, *Sabrana djela*, sv. XV, str. 65.

¹⁴ Jezik i umjetnički izraz Augusta Šenoa, Ljubljana, 1965, str. 66 (disertacija u rukopisu).

¹⁵ *Djela Adolfa Vebera*, knj. III, str. 346.

^{15a} Z. Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, str. 613.

Pri tome je bitnija adekvatnost izraza nego pretjerani štokavski purizam. Ako riječ *usopiti se* znači nešto više i jače nego *umoriti se*, ako kajkavski izraz *ni uha ni sluha* može književniku više značiti nego drugačije opis takve izreke, ako je *tjedan* jednoznačna riječ, što nije *nedjelja*, a *sedmica* suviše opterećena značenjima, onda će se književnici radije prikloniti tim »kajkavizmima« nego se po svaku cijenu držati štokavskih riječi i izraza. U borbi za leksičkom štokavskom čistoćom i zahtjeva za funkcionalnim upotrebama književnog jezika odnosi pobjedu upravo taj drugi zahtjev.

3. Nije potrebno, ističe se u to vrijeme, tako radikalno goniti iz jezika i starije riječi koje su upotrebljavali stariji pisci ako danas nešto govore suvremenom čitaocu. Tako, na primjer, već spomenuti Ivan Milčetić smatra da se nepravедno potiskuju iz jezika riječi što su ih upotrebljavali stari pisci hrvatski iz Dalmacije i Dubrovnika, kao Marulić, Gundulić, Palmotić i drugi, napominjući kako je suviše oštro osuđena naša lijepa riječ *sloviti*. Realist Milčetić priznaje kako je pretjerivao Kurelac svojim brojnim i prekobrojnim provincijalizmima i arhaizmima, ali ističe da su zastranjivali i oni pisci koji ropski slijede Karadžića te se klone gotovo svake riječi ne samo iz naših narječja nego i iz naše književne starine. I takav purizam može donijeti samo štete. Više ne vrijedi, veli on, načelo »Piši kako govoriš«, jer književni jezik ne može biti puka fotografska reprodukcija pučkoga govora.¹⁶ I Talijani upotrebljavaju u suvremenom jeziku riječi iz Dantea, Petrarce i Boccaccia, riječi koje se u živom govoru više i ne čuju, dakle arhaizme, pa im nitko zbog toga ne prigovara.¹⁷

To ne kaže službeni predstavnik katedre Tomo Maretić, ali te se misli iznose u tad uvaženom časopisu *Nastavni vjesnik* i iznosi ih renomirani učenjak Ivan Milčetić, ali ne samo on.

4. I u 20. stoljeću naročito se napadaju germanizmi, kako se radilo i u 19. stoljeću. Nije potrebno to pitanje podrobnije iznositi, ono je dovoljno poznato. Već u *Filologičkom iverju* Maretić oštro progoni germanizme, čak i takve koji to zapravo i nisu, kao npr. *posvetiti se čemu*, što mu je prigovorio njegov dvije godine stariji drug Ivan Broz.¹⁸ Maretić ustaje i protiv riječi kao što su *velevlast*, *veletrgovac*, *veleizdaja*, prema njemačkom *Grossmacht*, *Grosshändler*, *Hochverrath*. Takve su i riječi *velesajam* i sl. Maretić će u *Jezičnom savjetniku* godine 1924. odbacivati i riječ *bakljada* zbog njezina njemačkoga podrijetla (*Fackelträger*) predlažući mjesto nje *zubljariju* ili *lučariju*. Ali sve su te riječi ušle u književni i poslovni jezik, a značenja su im se proširila. »Trebalo uzeti u obzir da je uvriježenost takva značenja i njihova proširenost u dobrim pisaca jača nego što se u prvi mah čini progla-

¹⁶ Usp. *Nastavni vjesnik*, 1905, str. 184.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Usp. *Hrvatski učitelj*, 1886, br. 19, str. 300.

šavanjem germanizmima, pa ih stoga ne valja s pretjeranošću izbacivati iz jezične upotrebe i leksika uopće.« Kada bismo izbacivali mnoge riječi iz književnog jezika zbog njihova podrijetla, a već korisno služe u književnom jeziku, onda bi bila poremećena jezična stabilnost, pa i razumljivost mnogih riječi te bi leksički fond bio pun umjetno napravljenih riječi.¹⁹ Opet treba uspostaviti ravnotežu između zahtjeva za leksičkom čistoćom i raznolikih funkcija književnog jezika.

S vremenom je Maretić popustio u pretjeranom izgonu germanizma iz književnog jezika, kako to možemo primijetiti u *Jezičnom savjetniku*. Poznavajući Maretićeva početnoga rada na jezičnoj čistoći, posebno u njegovu *Iverju*, »odlanut će pri duši kad vide da se i najskrupulozniji stručnjaci evoluiraju i prihvaćaju ono čemu su se prije tvrdo opirali«, uskliknut će s olakšanjem Nikola Andrić u svome prikazu poznatog Maretićeva djela.²⁰

Maretić je pustio mnogim riječima povratak u književni jezik, riječima koje su bile potrebne te se u tom pogledu pokazao zaslužnim, radosno ističe Andrić, te u tome ima pravo. Maretić je shvatio, ali samo u određenoj mjeri, da je preči zahtjev za funkcionalnošću književnog jezika od njegove čistoće i »pravilnosti«.

Pojedine riječi i fraze za koje se prije mislilo da su nam neposredno došle prema njemačkom jeziku zapravo su evropeizmi, koje ne treba goniti iz književnog jezika kada se njima služe i drugi slavenski narodi, kao što je, na primjer, *izraz*, *izraziti* i mnoge druge što ih nalazimo u sličnom obliku i u češkom, ruskom i poljskom jeziku, prema njemačkom *Ausdruck*, *ausdrücken*.

5. U hrvatski književni jezik ušli su i mnogi neologizmi, a Maretić im se protivi: »Šta će nam kovanice: glazba, isusovac, merstvo, redarstvo, slovnica, stožernik, tvornica, učionica? što će nam one, kad ostala Evropa govori: muzika, jezuit, geometrija, policija, gramatika, kardinal, fabrika, škola? A mogli bismo lako biti i bez časnika, bez povesti, bez knjižnice, bez proračuna, bez stožera, bez tvrtke, te upotrebljavati kao i drugi narodi: oficir, (h)istorija, biblioteka, budget, pol, firma.«²¹ Dobro je primijetio prof. Jonke kada kaže da svaka od spomenutih riječi ima svoju tvorbu, svoju povijest, svoju obojenost, svoju upotrebu te njihovu opravdanost ili neopravdanost treba posebno prosuđivati. *Isusovac* upotrebljava se pri nultoj obojenosti toga pojma, *jezuit* već s ponešto pejorativnim značenjem. Riječ *učionica* i *škola* nisu sinonimi, u školi može biti više učionica, pa ako u jeziku postoje obje riječi s različitim nijansama značenja, nije uputno lišavati se i takvih posebnosti u značenju. Osim toga »kraj sve elastičnosti jezičnog fonda nije moguće i bez štete zamjenjivati velike skupine riječi, u ovom slučaju domaćih, slavenskih

¹⁹ Lj. Jonke, *Zasluge i slabosti . . .*, str. 74.

²⁰ U kritici *Jezičnog savjetnika*, *Ohzor*, 1924.

²¹ *Jezični savjetnik*, *Pristup*, str. XIV.

riječi, tuđim, neslavenskim riječima koje prosječan čitalac ne može ni razumjeti. Zamjenjivati se mogu s razlogom samo oni neologizmi koji nam ne donose sa sobom nerazumljivost i ne gube potrebnu nijansiranost.²² Zbog toga je Maretić davao i pogrešne savjete.

Hrvati radije grade nove riječi, izbjegavajući tuđe, konstatirat će i Milčetić, dok Srbi radije vole opisivanje. Ali u današnje brzo vrijeme, vrijeme hitnije nije zgodno opisivanje mjesto jedne riječi za nov pojam. Opisivanjem jezik postaje »razvučen, brbljav, djetinjast«, pa se to može u određenoj mjeri reći za stil Vuka Karadžića »inače uzornog prostonarodnog pisca«. Treba se sjetiti njegova »Gdje je što?« na kraju knjige mjesto kraćega i deklinabilnoga »kazala«. Ne može se, veli Milčetić, uvijek pohvaliti Šulekovo kovanje riječi, ali to je u njegovo vrijeme bio posao prijeko potreban i koristan, pa »jamačno nema ni hrvatskog ni srpskog pisca, koji je turio u našu dvoimenu književnost više svojih riječi, nego B. Šulek«.²³

I Petar Tomić misli da se iz jezika ne mogu odstraniti i one riječi i kovanice koje su već stekle potpuno građansko pravo, jer su se već udomačile te korisno vrše svoju funkciju: »U engleskom jeziku ima mnogo nespreno skovanih riječi, ali su stekle pravo građanstva i nikomu ne pada na um, da ih osuđuje i da ih hoće da zamijeni novima«.²⁴

Najviše je takvih riječi dakle predložio Bogoslav Šulek. Razumije se da on nije mogao pri tome naći uvijek najbolja rješenja, u doba kada još nisu napisane osnovne studije iz tvorbe riječi u slavenskim jezicima i u našem jeziku.

Složenice je primao i iz Stullijeva rječnika koji ih ima mnogo. Iz njega je uzimao, na primjer, imenice s nastavkom *-slovje*, *-znanac*, *-znanstvo*, *-mjer*. Sličnih složenica sadrži i drugo izdanje Della Bellina rječnika, a ima ih i Mažuranić-Užarevićev već spomenuti rječnik, pa je Šulek i iz njega uzimao, na primjer; *zvjezdoznanstvo*, *prirodoslovac*, *prirodoznanstvo*, *biljoznanstvo*, *mu-droslovje*, *jezikoslovje*, *jezikoslovac*. Šulekove analogne tvorbe nisu prihvaćene: *boljoslovje* (Pathologie), *mozkoslovje* (Gehirnlehre), *siloslovje* (Kraftlehre), *kretoslovje* (Pantomimik), *kratoslovje* (Schreibkürzung), *sluhoslovje*, *svjetoslovje*, *ljekoslovac* (Pharmakolog), *cvjetoznanac* (Blumist). Slično je bilo i sa složenicama na *-mjer* što ih ima već Mažuranić-Užarevićev rječnik, a Šulek u znatno većoj mjeri: *polumjer*, *toplomjer*, *vodomjer*, koje su prihvaćene, a uz njih je naveo i druge: *ognjomjer*, *visomjer*, *vlagomjer*, *znomjer*, *mljekomjer*, *iskromjer*, *močomjer* (Psychometer), *brazdomjer*, *lugomjer* i sl.

Iako je Šulek predložio mnogo riječi što nisu usvojene, ipak ih je velik broj prodro u književni ili poslovni i znanstveni jezik posredovanjem Šulekovih rječnika, a one su u većoj ili manjoj mjeri uspjele po svojoj tvorbi.

²² Zasluge i slabosti . . . , str. 75.

²³ Nastavni vjesnik, 1905, str. 532—535.

²⁴ Nastavni vjesnik, 1908, str. 692—700.

Tako Šulek prema *kolobran* ima *domobran*, *lukobran*, *vjetrobzan*; pa *hitrojav*, *brzobjav*, *miljokaz*. Šulek je stvorio niz složenih riječi pomoću prijedloga: *nadbiskup*, *nadučitelj*, *nadžumar*, ali i takvih za koje nije zapravo postojala potreba: *nadkovač*, *nadbrodar*, *nadštinitnik*, *nadmjernik*, *nadupravitelj*, ali su njemu bile nužne u sastavljanju Njemačko-hrvatskog rječnika u kojem je trebalo prevesti sve njemačke riječi što ih je našao u velikom Heinsiusovu njemačkom rječniku koji mu je bio podloga za njemački dio. Šulek je sebi postavio pretežak zadatak da svaku riječ koju je s njemačkog prevodio izrazi samo jednom našom. Ako tek letimično pogledamo današnje njemačko-srpske odnosno njemačko-hrvatske rječnike, zapazit ćemo da oni mnoge od tih pojmova opisuju, opisno tumače. Činjenica je da su se neke riječi iz Šulekovih rječnika zadržale te ih upotrebljavaju i srpski rječnici kao Ristić-Kangrga (u Srpskohrvatsko-nemačkom rečniku iz godine 1928), na primjer: *slavoluk*, *gorostas*, *vodopad*, *vodoskok*, *veletržac*, *veleizdaja* i dr.²⁵

Iz višesveščanog velikog Heinsiusova njemačkog rječnika prevesti gotovo čitav leksički fond, i to pedesetih godina 19. stoljeća doista nije bio lak posao! Karadžićev je rječnik, isticali su tada, veoma pouzdan, rađen na temelju potvrđenih primjera iz života štokavskog seljačkog područja, ali on je manjkav ili potpuno nedostaje za područja takozvane nadgradnje. Istina, Karadžić je napravio prema potvrđenim riječima desetke što su mu bile potrebne pri prevodenju Svetoga pisma, ali to je upravo neznatan broj prema golemom broju pojmova za vrlo raznolike potrebe iz vrlo različitih područja tadašnjega duhovnoga i materijalnoga područja. Heinsiusov rječnik zadao bi i danas muke mnogima kada bi morali prevesti golem broj njemačkih riječi!

Uz određene pogreške, koje možemo pripisati prestrogom purističkom načelu što ga je sebi Šulek postavio i uz nedovoljnu proučenost našeg tvorbenog sustava, on je ipak izvanredno brzo, lako i svestrano ušao u našu leksičku problematiku i snažno utjecao na naš književni jezik. Pojava Šulekova rječnika značila je nov, značajan datum u povijesti hrvatske leksikografije. Kao što je bila značajna godina 1842, kada se pojavio rječnik Mažuranića i Užarevića, tako je, u još većoj mjeri, značajan datum kada se 1860. pojavio Šulekov Njemačko-hrvatski rječnik.

Zbog toga nije čudno što je to djelo, uza sve određene osobine koje su karakteristične za Šulekovo vrijeme, izazvalo priznanja pa i divljenje uglednih filologa i književnika, hrvatskih i srpskih. Ne spominjući Torbarov pozitivan sud što ga je iznio u opsežnom nekrologu u povodu Šulekove smrti u Ljetopisu JAZU, mogu spomenuti da je poznati filolog Pero Budmani izrekao misao kako je Šulekovo djelo tako vješto »razumno, bistro izrađeno, da se punijem pravom možemo dičiti, da takovo ili bolje što samo najglavniji jezici u Evropi mogu pokazati«.²⁶

²⁵ Usp. Z. Vince, Putovima hrvatskoga književnog jezika, str. 536—551.

²⁶ Pogled na istoriju naše gramatike i leksikografije od 1835. godine, Rad JAZU, knj. 20.

A Vatroslav Jagić, koji je više puta iznio svoje divljenje prema Šuleku, izražava u Povijesti slavenske filologije godine 1910. svoj vrlo pozitivan sud o Šulekovu leksikografskom radu napomenuvši da je njegov Njemačko-hrvatski rječnik »učinio književnom jeziku među Hrvatima i takve usluge kao rijetko koji rad. Na njemu su se odgajala čitava pokoljenja pisaca u pravilnoj upotrebi jezika, iz njega su crpli, u doba velike ovisnosti od njemačkog jezika, upute za zadovoljavajući prijenos njemačkih izraza i konstrukcija na hrvatski. Istina, Šulek je, kako se govori, pribjegavao *kovanju* riječi, no možda ni izdaleka tako mnogo kako se obično misli. Njemu su pomagali u prijevodu njemačkih izraza neki dobri poznavaoči narodnog jezika (kao pjesnik Ivan Trnski) sabravši mnogo riječi iz narodnih usta, tako da nije trebalo sumnjati u sve što se činilo novim i izmišljenim, kako je to radio, na primjer, Daničić (. . .). Uostalom treba priznati da su njegovi pokušaji da stvori nove izraze većim dijelom izvrsno uspjeli. Veći broj riječi što ih je on predložio ušao je u opću upotrebu, iz početka, recimo, u književnim krugovima Zagreba, a zatim su oni prodirali sve dublje i sve dalje dok napokon nisu postali općom svojnom književnog jezika«. ²⁷

Citirao sam podulji dio iz glasovitoga djela o povijesti slavenske filologije kako bi se jasno pokazao i Jagićev stav prema rezultatima leksikografskoga rada poznatoga jezikoslovca Zagrebačke filološke škole. Doista posredovanjem Šulekovih rječnika ušle su u naš književni jezik mnoge riječi kao: *dojam, dragulj, geslo, gmaz, hir, hvalisati se, izravan, klesar, klesati, kolodvor, latica, ljepenka, narječje, obvezatan, pelud, plin, poduzetnik, pojam, pustolov, snatriti, tvar, uspjeh, uzor, velegrad, zasada, zrcaliti se, brojka, pogon, strujomjer, kisik, vodik, glazba, skladište, skladba, zdravstvo, predodžba, predbrojka, pretplatnik* i mnoge druge. ²⁸

Nije stoga neobično što i A. Belić u *Narodnoj enciklopediji srpsko-hrvatsko-slovenačkoj* godine 1929. veli da Šulekov rad »ima epohalni značaj. Iako je bio stranac, bio je za čistoću narodnog jezika, sâm je pisao dobrim jezikom, samo je u purizmu pretjerivao, stvarajući mnoge kovanice i pozajmljujući riječi iz naše stare književnosti i iz drugih slavenskih jezika. Njegov terminološki rječnik, za koji je dobio dosta materijala i od drugih, predstavlja vrlo solidan rad, koji je mogao u to vrijeme samo on dati«.

Prof. Skok, naprotiv, slično kao i V. Jagić, smatra da su »našega . . . Šuleka često nepravedno osuđivali kao kovača riječi. Ali njegovim pravcem treba poći, ako hoćemo da govorimo svojim jezikom«, a na drugom je mjestu Šuleka nazvao jezičnim genijem koji se po jezičnim zaslugama može usporediti s Vukom Karadžićem. ²⁹

²⁷ V. Jagić, *Istorija slavjanskoj filologiji*, Petrograd, 1910, str. 431—432.

²⁸ Usp. Lj. Jonke, Šulekova briga o hrvatskoj naučnoj terminologiji, *Književni jezik u teoriji i praksi*, Zagreb, 1965, str. 138.

²⁹ O jezičnoj kulturi, I, str. 37; Isti, O srpskohrvatskom jeziku današnjice, *Ljetopis Matice srpske* Novi Sad, 1953, str. 342.

Zadržao sam se nešto dulje na Šulekovu udjelu pri obogaćivanju našega leksika i na njegovoj znatnoj ulozi u razvoju hrvatskoga književnog jezika uopće. Pri kraju 19. stoljeća ta će Šulekova uloga znatno izgubiti na važnosti zbog zaokreta što ga je tada doživio hrvatski književni jezik.³⁰ Jezik je pošao u smjeru koji nije uvijek slijedio njegov organski razvitak, pa i s obzirom na puristička načela.

Najbolje se to može ogledati u Rožićevu udjelu pri uklanjanju »barbarizama«. Već je o tome djelomično bilo govora. Sada mogu još dodati da njegov pretjerani zahvat nisu odobravali ni drugi neki naši filolozi i kulturni radnici. Tako, na primjer, Dragutin Boranić smatra, u Nastavnom vjesniku 1905, da je Rožić predaleko zašao goneći pojedine riječi iz književnog jezika, kao što su: *dotični*, *dvojiti*, *izraz*, *otputovati*, *pobjeda*, *pobijediti*, *prsluk*, *primijetiti*, *prvenstvo*, *slučajno*, *tabla* (ili *ploča*), *zvučan*, *zvuk*, a misli isto tako da ne bi »valjalo dirati u ove riječi, koje su stekle općenom porabom građansko pravo, a pisac im nije našao prave ili točne zamjene: *iskusiti* (ne uvijek: *doživjeti*), *iskustvo* (*opit* je ruska riječ), *lanac* (Rožić hoće *veriga*), *opovrgavati*, *opovrgnuti* (Rožić hoće: *utjerati u laž*, dok se Boranić domišlja boljoj: *pobiti*), *posjed*, *posjednik*, *posjedovati* (nijedna Rožićeva zamjena nije dobra), *predaja* (Rožić: *priča*), *predavati* (učiti, poučavati) *predrasuda* (babuština), *strog* (nije isto što i *oštar*, kako hoće Rožić), *zaključiti*, *zaključak* (nije dobro Rožićevo: završetak, svršetak, kraj, odluka).

Rožić odbija takve prigovore, a naročito negoduje što se preporučuje i riječ *predrasuda*, zalažući se za babuštinu. Iako Rožić nastoji upotrebu upravo takve riječi dovesti u vezu s njezinim ironičkim značenjem, ipak nije imao pravo: *predrasuda* je ipak pojam na nultom stupnju afektivnosti, a *babuština* bi bila afektivno obojena.

6. Književni jezik ima svoje raznolike funkcije i prava, pa je u njemu potrebna veća funkcionalna i stilska diferenciranost s određenijim i bogatijim leksikom, kako se općenito danas smatra i ističe. Književni se jezik intelektualizira, razvija se u smislu izgrađenog jezika za sve veće umjetničke funkcije, što sve nalazi odraza i na temi o kojoj govorimo. Narodnom je jeziku karakteristika razumljivost, priopćavanje, ali taj jezik ne može zadovoljiti ni određenost ni točnost jer mu zato nedostaje leksičko blago »i apstraktnost izražaja i povezanost i kompliciranost misaonog procesa«.³¹ Sve su to važniji i prioritetniji zahtjevi za književni jezik od njegove leksičke čistoće i jezične pravilnosti shvaćene u historijskom smislu.

Možemo shvatiti, pa i odobriti, da je jezik u prošlom stoljeću bio znak nacionalnog ponosa: pisati u duhu narodnog jezika! Josip Benaković, da uz-

³⁰ Z. Vince, Zaokret u hrvatskom književnom jeziku potkraj 19. stoljeća, *Croatica*, 6, Zagreb, 1975, str. 131—159.

³¹ Lj. Jonke, O raznolikoj službi književnog jezika, *Jezik*, I, str. 100—101; K. Pranjić, *Jezik i književno djelo*, Zagreb, 1968, str. 5—31.

mem tek jedan od brojnih primjera, u članku »Prilozi za čistoću hrvatskog jezika« govoreći o tome kako treba ukloniti stranu riječ *Stimmung* i zamijeniti je narodnom riječju, veli: »Držim da bi nas već *narodni ponos* morao odvrćati od ovakvih nepodopština u pisanju«. ³² Ta je misao s pravom dominirala u hrvatskoj jezičnoj znanosti 19. stoljeća. Petar Tomić koji je imao smisla i za stilske izražajne vrijednosti u jeziku, ipak veli kako je šteta što se pored telegrama — brzojava, nisu prevele i druge strane riječi u znanstvenoj terminologiji (telefon, tramvaj i sl.). Ističe se kako je internacionalizam smrt malim narodima, stoga treba sačuvati čistoću i osobitosti vlastitog narodnog jezika. ³³

Snažne ideje evropskog romantizma (divljenje folkloru, svemu narodnom) dugo su vladale u našoj jezičnoj znanosti, a k tome je pridolazio duh historizma jezične čistoće shvaćene u oštrijem historijskom obliku ili u nastojanju da se jezik ne udalji od narodnog leksika, ni gramatike, tvorbe riječi, pa čak ni stila, što se očitovalo u Karadžićevoj školi koja je plod romantike. Otuda zanesenost i oduševljenje za sve što je izvorno narodno.

Pri rješavanju tih jezičnih pitanja naši su filolozi bili, dakle, djeca vremena i dio kulturno-jezične zajednice u kojoj su djelovali. I njemački je jezik prolazio romantičarsku fazu, a u razvoju našeg jezičnog izraza možemo zapaziti dvostruku težnju naših jezikoslovaca: težnju prema obožavanju svega narodnoga (u duhu romantizma) i jak utjecaj njemačkog jezika na naš, pa zato i iz nacionalno-patriotskih razloga i veliku reakciju na taj njemački utjecaj. Ta se reakcija očitovala najprije u uklanjanju tuđih, njemačkih riječi iz književnog jezika, često tek doslovnim prevodenjem njemačke riječi ili fraze. To filozofi ne odobravaju i traže narodne riječi za pojmove koje su trebali zamijeniti njemačke. Kako u narodnom jeziku, namijenjenom mnogo skromnijim zadacima, nije bilo takvih adekvata, tražio je duh narodnog jezika i u kovanicama i prevedenim riječima, a zamjeralo se i onima koji su kalkirali pojedine izraze. U njemačkom jeziku nalazio se utjecaj i tamo gdje je on bio zapravo evropeizam. Ispravljalo se i onda kada su pojedini pojmovi već ušli u život — iz nužde i iz životnoga ritma koji ne čeka na zahvate i odobrenje lingvista. Možemo dakle pratiti više faza u tim purističkim težnjama: 1. uklanjanje očitih njemačkih riječi, 2. prevodenje tih riječi bez obzira na zakonitost u tvorbi naših riječi, 3. traženje adekvata ili 4. stvaranje novih po pravilima naše tvorbe riječi.

Zato su se mnoge već usvojene riječi tjerale te se leksički fond izdrađenog književnog jezika osiromašuje, od čega trpi jezična stabilnost i određenost.

³² Nastavni vjesnik, 1909, str. 442.

³³ Prof. Skok veli: »Ne možemo postupati kao Rusi, kojih *Morskoj slovar'* sadrži jedva pet posto ruskih riječi, a sve ostalo su čisti holandski ili engleski izrazi. Našega su Šuleka često nepravedno osuđivali kao kovača riječi. Ali njegovim pravcem treba poći, ako hoćemo da govorimo svojim jezikom.« O jezičnoj kulturi, Jezik, I, str. 37.

Konačno se javlja raskorak, nesklad između pisaca i filologa. Nitko ne zna jezik. U ime jezične čistoće zabranjuju se mnoge riječi — što dovodi do jezične zbunjenosti i nesigurnosti i što negativno utječe na pravu funkciju jezika. Gleda se više na to da riječ bude čista, gledano historijski, ili pravilna s obzirom na tvorbu riječi, bez obzira hoće li ona biti adekvatan izraz za ono što se želi precizno izraziti.³⁴

Riječi iz naroda treba da se uklope u književni jezik, treba da budu opravdane, da ne narušavaju zatvoren sustav jedne posebne cjeline književnog jezika. Kao što je jedno narječje za sebe cjelina, slično i književni jezik predstavlja u sebi jedinstvo, posebnost. Ne može se mjesto riječi *slap*, kako bi to želio V. Rožić, predlagati riječ *bučnica*, *skokovac* i pripisivati riječi *slap* značenje: *brzica*, *mjesto gdje voda brzo preko kamenja teče*. Riječ *slap* u književnom jeziku više nije imala isto značenje što i *brzica*, a danas su sasvim diferencirane riječi *slap* i *brzica*. Narodna riječ nije dakle mjerodavna da diktira promjene u spomenutom zatvorenom sustavu književnog jezika. Ili, kao što misli I. Milčetić, nije opravdano što »hoćemo mimo sve ostale napredne narode da stvorimo neka nova jezična načela . . .«.³⁵

Te misli nisu već daleko od poznatih načela Praške lingvističke škole.³⁶ Jezična stabilnost i jezična određenost viši su kriteriji, stoga ne treba u jezik uzimati starije riječi kojima se značenje izmijenilo, jer one, izašle iz upotrebe, predstavljaju zapravo neologizme za suvremeni jezični osjećaj. Jezična će se ustaljenost dobiti tek onda ako se kao osnova uzme suvremeni stadij književnog jezika, ako se uzme sinkronijsko, a ne dijakronijsko načelo.

Umjereni purizam opravdan je u onim područjima u kojima strane riječi možemo lako i korisno zamijeniti onim našim riječima što imaju svoju rasprostranjenost i svoje određeno značenje, koje ne dovode u pitanje spomenute važne funkcije književnog jezika. Riječ *tjesnac* za njemački *Meerenge* nije lošija, nego bolja od riječi *moreuz*. Riječ *kolodvor* očito nije najbolje stvorena, *kolostaj* nije prihvaćena, ali riječi koje su se dugom upotrebom ustalile ne možemo tjerati iz književnog jezika. Toga je bio svjestan i sam Maretić kada je posumnjao u savjete što ih je dao: »Zato ne verujem, da će nakon ove knjige nestati nekih pogrešaka kao što su na pr. dragulj, kolodvor, uzeti (koga ili što) u obranu ili zaštitu, prinadležnost, temelj; sva je prilika, da će najviše pisaca i dalje pisati: botaničar, kritičar, tragičar; među Hrvatima slabo će koji »Juraj« ili »Vekoslav« postati Đuro (Đorđe), Alojzije; među Hrvaticama

³⁴ »Ljudska je slabost da za istančanije višeslojnosti sklizne u ravno povučenu jednostranost jer je lakša . . . To onda odvodi zasukanoj i odbojnoj isključivosti prema svakoj tuđici, guši stilsku osjetljivost, razbija uspostavljene odnose, smanjuje misaono bogatstvo i koči stvaralački zamah. Jednom riječju, postaje dogmatsko čistunstvo. Gdje god nas tradicija hrvatskog književnog jezika upućuje prema njemu, ova je loša tradicija i valja nastojati da je se oslobodimo.« (R. Katičić, O purizmu, Jezik, XXI, str. 89.

³⁵ Nastavni vjesnik, 1904, str. 184.

³⁶ Usp. Južnoslovenski filolog, X, sv. 3—4, str. 186—190.

i Srpkinjama retke će biti, koje će se hteti zvati i pisati Petrovićka, Miletićka, Nikolićka (ili Petrovićeva, Miletićeva, Nikolićeva) . . .«. ³⁷

Danas se pišu i govore riječi kao: *blagostanje, brakorazvodan, čaroban, časopis, darežljiv, huškač, isprika istaknut, iznajmiti, kazna* i sl. iako je mjesto njih Maretić predlagao ove zamjene: *imućnost, brakoraspustan, čarovan, ročnik, podatljiv, podbadač*, (odnosno *potukač*), *ispričanje, iznositi, davati u nam, kazan*.

Ne možemo biti bez *latica, krijesnica, bez peluda*, za što Maretić preporučuje: *cvjetni listić, proletuša, cvjetni prah*. Treba uzeti elastičan stav prema pitanjima jezične čistoće u književnom jeziku, promatrajući ih funkcionalno. Česta upotreba neologizama, pa i nekih barbarizama, uvrstila je mnoge takve riječi u fond književnoga jezika i nepotrebno je i štetno da se uklanjaju. Ima riječi — o njima je već bilo ovdje govora — koje mogu usporedo poslužiti u izražavanju određene semantičke razlike među srodnim pojmovima, pojedini sinonimi s vremenom redovno poprimaju posebnu svoju obojenost, pa i nisu više puni sinonimi. Svi osjećamo kako je različitog značenja pridjev *kazališni i teatralni*, nije isto *advokat, odvjetnik i fiškal*, itd.

Već je rečeno i to da danas ne tjeramo iz jezika ni neke evropeizme (*listati, izraz, izraziti* i sl.). Raširenost takvih i sličnih izraza tako je opća u evropskom tisku, da bi bilo uzaludno boriti se protiv takvih općih riječi u svim evropskim jezicima. Sigurno je naškija riječ *bo* nego germanizam naime (*nämlich*), a ipak je danas već uzaludno tjerati taj općenito usvojeni germanizam. Imamo, doduše, mjesto *čarapa* i *cipela*, tj. mjesto turskih ili mađarskih riječi, i naše *bječve* i *postole* (pa i velimo *postolar*), ali spomenute tuđice već su toliko ušle u jezik da bi bilo sada neobično govoriti o *lakiranim postolama* i o *najlonskim bječvama*.

7. Ako bismo na kraju saželi našu temu, mogli bismo doći do ovakvih zaključaka. Purizam nije borba samo protiv stranih riječi u jeziku, nego i borba »protiv svega što onemogućava normalno funkcioniranje književnog jezika u komunikativnoj i ekspresivnoj službi«. ³⁸ Kultura kojega jezika sadrži u sebi i brigu oko njegove jezične čistoće. Život i njegove potrebe i uvjeti u kojima se riječi stvaraju, traži brza rješenja, ne čekajući na optimalna teoretska opravdavanja i na optimalno vrijeme. A kada koja riječ prodre u poslovni ili književni jezik, onda ju je teško istjerati jer već korisno vrše svoju službu. Naprotiv, ako bismo takve riječi u većoj mjeri odstranjivali iz jezika, narušili bismo jezičnu stabilnost (postojanost) i jezičnu određenost.

Pored toga, semantička strana riječi podvrgnuta je neprestanim promjenama. Ona je upravo najpromjenljivija. Stoga u književnom jeziku treba pomno i neprestano slijediti razvijanje značenja pojedine riječi, njezine seman-

³⁷ Jezični savjetnik, str. XI.

³⁸ S. Babić, O purizmu danas, Vjesnik, 28. VIII. 1966.

tičke inovacije što ih donosi trajnija i šira upotreba u određenom razdoblju . . . Razlozi dijakronije, češća upotreba riječi u starijem stadiju književnosti, nisu relevantni za žive i funkcionalne potrebe književnog jezika. Prema novoj riječi, prema novoj boji što su je pojedini književnici davali istoj riječi, naši su se puristi vrlo strogo odnosili. Ali, riječi i izrazi semantičkom inovacijom u sebi redovno su se probijali kroz sve prepreke što su im puristi postavljali. One odnose pobjedu zato što je pretežnija i važnija preciznija ekspresija za određen pojam, za umjetničku emanaciju nego etimološka, povijesna, uopće dijakronijska pravilnost, što se često proglašavalo kao *duh jezika*.³⁹

Pravilnost ili nepravilnost kakve jezične pojave možemo dakle prosudivati s dvaju gledišta: prema njezinoj filološkoj opravdanosti odnosno prema njezinoj autonomnoj funkciji u književnom jeziku. Tu pojavu možemo, dakle, promatrati u svjetlu nacionalnih i nacionalno-političkih prilika, kada je jezik bio reakcija na nacionalna zatiranja . . . Ali, kontinuiranoj borbi za što većom jezičnom čistoćom možemo prići i s druge strane: možemo je shvatiti s obzirom na težnju hrvatskoga književnog jezika, gledanu s povijesne perspektive. Hrvatskom i srpskom književnom jeziku jedna je osnova, a ipak je različit odnos prema jezičnoj čistoći u Hrvata i Srba. Razloge za to možemo tražiti u sasvim drukčijem povijesnom razvoju književnog jezika u Hrvata, koji imaju narodni jezik kao osnovu za književni jezik mnogo prije Srba. U hrvatskoj se književnosti već u staro doba nastoje kloniti barbarizama, odnosno stranih riječi, osjeća se u književnim djelima određena svjesna briga oko jezičnog odabiranja . . . Jedno je jezik razgovorni, često pun tuđica, a drugo je jezik knjiga . . . Ako je nakon Karadžićeva zahvata vrijedilo u srpskoj književnosti načelo da treba pisati onako kako se govori, to je onda u prvome redu značilo da treba prestati s umjetnim slavenosrpskim jezikom i govoriti kako govori narod. A *narod* je, dakako, imao u svome jeziku i mnoge tuđice, turcizme i druge strane riječi, koje se nisu s toliko mara tjerale iz književnog jezika. Zbog toga je vjerojatno u Srba manja briga oko jezičnog odabiranja, manje forsiranje jezične čistoće, naročito u leksiku.

Težnja za jezičnom čistoćom nije dakle rezultat prilika 19. stoljeća, nego je znatno starija osobina, koja djeluje osmotski na književni jezik i u 19. stoljeću, u doba narodnog preporoda i kasnije, sve do danas.⁴¹

Ako promotrimo težnju za jezičnom čistoćom i pravilnošću te raznolikih funkcija književnog jezika, možemo zaključiti da je jezična funkcionalnost viša kategorija, a i usvojenost pojedinih jezičnih jedinica. Sve je to važnije za jezičnu stabilnost i jezičnu određenost, pa purističkim pitanjima treba prilaziti s mnogo opreza.

³⁹ S. Babić, n. d.

⁴⁰ Vatroslav Kalenić, *Suvremeni purizam*, Krugovi, 1958, str. 560—563.

⁴¹ Z. Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, str. 612.

Sva ta pitanja dobivaju svoja posebna osvjetljenja ako se promotre pod vidom stilske obojenosti pojedinih riječi i izraza, gdje funkcije književnog jezika dolaze naročito do izražaja. Pri tome nije lako uspostaviti optimalnu ravnotežu između zahtjeva za leksičkom čistoćom i pravilnošću te raznolikih potreba književnog jezika. S većim ili manjim uspjehom ostvaruje se težnja prema postavljenom idealu.⁴²

⁴² George Thomas, *The Origin and Nature of Lexical Purism in the Croatian Variant of Serbo-Croatian*. Canadian Slavonic Papers, vol. XX, str. 404—420.

S a ž e t a k

Zlatko Vince, Filozofski fakultet, Zagreb, UDK 808.62:800.853,
izlaganje na IX. kongresu jugoslavenskih slavista, primljeno za tisak 5. 11. 1979.

LANGUAGE PURITY AND FUNCTIONALITY

(The balance between the requirement for lexical purity and regularity and the different functional needs of standard language)

In the development of the Croatian standard language there has been a desire over the centuries for language purity and regularity, especially in the lexical field. After a short review of such tendencies which were expressed at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, the author emphasizes the need for a careful and moderate approach. Various functional requirements in the standard language are of a greater value than exaggerated language purity and regularity.

PRIMJEDBE NA NACRT PROGRAMA

Nastavni program hrvatskog ili srpskog jezika i književnosti za I, II, III. i IV. semestar redovne nastave u završnom stupnju srednjoškolskog (usmjerenog) obrazovanja. — Primjedbe na Osnove nastavnog plana i Prijedlog nastavnog programa. (»Prosvjetni vjesnik« br. 7 od 10. prosinca 1973; Zavod za prosvjetnu-pedagošku službu SRH, Zagreb 1978.)

Zlatan Jakšić — Ante Murn

Program obuhvaća dvije cjeline: a) strujanja u evropskim i nacionalnim književnostima u 20. stoljeću, b) kultura govornog, usmenog i pismenog izražavanja s osnovama stilistike (I. i II. semestar), te osnove teorije književnog jezika sa zahtjevom za sintetiziranjem programa iz osnova fonologije, morfologije, sintakse i leksikologije (III. i IV. semestar).

Osnovni cilj i zadatak Prijedloga nastavnog programa jest: »osposobiti učenika za spontanu, stvaralačku i kritičku komunikaciju s književnim djelima iz suvremene književnosti, izgraditi svjesnoga čitatelja«.